

**A tajvani-kínai konfliktus:
háború vagy béke?**

Várnai Gergely
PhD hallgató

Tartalomjegyzék

	Oldalszám
1. A kommunista-nacionalista ellentét gyökerei Kínában	2.
2. Harc a japán megszállók ellen és a polgárháború	4.
3. Tajvan a japán uralom alatt	6.
4. Tajvan fejlődése a világháború lezárásától az 1970-es évekig	7.
5. Kína és Tajvan nemzetközi helyzetének megváltozása az 1970-es évektől napjainkig	8.
6. Bibliográfia	13.

1. A kommunista-nacionalista ellentét gyökerei Kínában

A 20. század második évtizedében döntő eseményre került sor Kína történelmében: 1912. január 1-jén eltörölték a császárság intézményét és proklamálták a köztársaságot. A „forradalom”, mely még 1911-ben vette kezdetét, nem volt „polgári forradalom”, pusztán egy közjáték a császárság hatalmának széthullásában. A Szun Jat-szen által vezetett köztársaságpártiak sikere (mely csoportoknak szerepe egyébként nem volt túl jelentős a régi rendszer összeomlásában) teljesen váratlan volt: 1911. október 10-én Hubei tartományban katonai felkelés tört ki, mely egy hatalmas, a legtöbb tartományra átterjedő önállósodási mozgalmat indított el. Decemberre Kína legnagyobb része elszakadt Pekingtől, Szun Jat-szent pedig megválasztották a Kínai Köztársaság első elnökévé.¹

A monarchia több ezer éves uralma tehát véglegesen megdőlt, de a forradalom győzelme csak tovább gyengítette az ország egységét, mivel nem hozott létre egységes országos köztársasági rendszert, viszont elvágta az adminisztratív kötelékeket a központ és a tartományok között. A Kínai Köztársaság ebben a formában nem volt több mint az összessége a korábbi tartományi gyűléseknek, melyek függetlenné váltak Pekingtől és hajlandónak mutatkoztak egy nemzeti parlamentben képviselni magát, melynek azonban nem volt politikai ereje. Fennmaradtak viszont a konzervatív társadalmi elitek hatalmi pozíciói és a helyi hadurak magánhadseregei. Erős központi kormányzat hiányában a katonai erő vált a legjelentősebb politikai tényezővé. A fennálló helyzet csak egy erős hadsereg birtokában volt stabilizálható, ezért Szun Jat-szen lemondott az elnöki tisztségről Jüan Si-kaj javára, aki a legjobban kiképzett és felfegyverzett hadsereggel rendelkezvén alkalmasnak tűnt a köztársaság vívmányainak megvédésére. 1912 augusztusára létrejött a Kuomintang (KMT-Nemzeti Párt) decemberben pedig megalakult a kétkamarás parlament. A valós hatalom azonban a hadsereget vezető Jüan Si-kaj kezében maradt, aki 1914-ben feloszlatta a parlamentet kísérletet tett önmaga császárrá koronázására. 1916-ban azonban váratlanul meghalt, a tartományok pedig függetlenítették magukat a központi kormánytól. Ezzel kezdetét vett a hadurak kormányzása.²

Szun Jat-szen, akinek sikerült külföldre menekülni, tanult a kudarcból és szovjet példára igyekezett egy jól szervezett tömegpártot és erős hadsereget létrehozni. Japánban

¹ Gernet, Jacques: A kínai civilizáció története, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 472. o.

² Diószegi István – Harsányi Iván – Krausz Tamás – Németh István: A 20. század egyetemes története, Korona Kiadó, Budapest, 1999, I. kötet, 149. o.

katonai iskolát végzett leendő sógorát, Csang Kaj-sek-et Moszkvába küldte, hogy a Vörös Hadseregnél kapjon kiképzést. Ezzel egy időben szovjet küldöttség érkezett Kantonba. 1924-ben a Nemzeti Pártot szovjet mintára újjászervezték, mely így egy központosított, hierarchikus, bürokratikus és teljhatalmú párt lett, mely kiterjesztette ellenőrzését az állam és a hadsereg teljes működésére. Kanton mellett, Vampo szigetén katonai akadémiát hoztak létre, melyhez a szükséges anyagi eszközöket és az oktatáshoz szükséges oktatási programokat illetve instruktorokat nagyrészt a Szovjetunió biztosította. Szintén ő szállította a fegyvereket is. Végül Szun Jat-szen nyomására sikerült egységfrontra lépni a Kommunista Párttal is, melynek tagjai egyéneként beléptek a KMT-be. Ezáltal nagyrészt megszűnt a két párt közti versengés, másrészt míg a KKP bekerülhettek a Kuomintang vezető szerveibe és könnyebbé vált számúkra a szakszervezeti és parasztszövetségi szervezőmunka, addig ezzel szélesebbé vált a KMT tömegbázisa is.³

Az egységfront építménye azonban hamarosan repedezni kezdett. Szun Jat-szen 1925. március 12-én Pekingben májrákban meghalt és az utódja a hadsereg vezetője, Csang Kaj-sek lett. Miközben folyt az „északi hadjárat” a militarista hadurak ellen, a jobboldali vezetés kezdett egyre erősödő gyanakvással figyelni a szovjet tanácsadók tevékenységére és a kommunisták növekvő tömegbázisára. Végül Csang Kaj-sek az egységfront felszámolása mellett döntött. 1927. április 12-én Sanghajban leszámolt a kommunistákkal és a munkás-aktivistákkal. Több száz embert kivégeztek, több ezer embert készítettek menekülésre. Hasonló eseményekre került sor a legtöbb nagyvárosban. Végül új kormány alakult Nankingban. A kommunista vezetés túlértékelve saját erejét, támadó taktika mellett döntött és fegyveres harc mellett döntött. Fegyveres felkelések sorozatát robbantották ki, melyek azonban napok alatt összeomlottak. A megmaradt egységek Mao Ce-tung vezetésével távoli, hegyes vidékekre vonultak vissza, új támaszpontokat, „bázisterületeket” hozva létre.⁴

³ Jordán Gyula: Kína története, Aula Kiadó, Budapest, 1999, 49.o.

A Kínai Kommunista Párt 1921-ben alakult meg Sanghajban, illegális körülmények között. Igyekeztek hangsúlyozni a párt proletár jellegét, bár az alapító tagok közt nem voltak munkások Célul tűzték a kapitalista osztályok megdöntését, a proletárdiktatúra megteremtését és a magántulajdon kisajátítását. Elutasítottak mindenfajta együttműködést más pártokkal és csoportokkal és egy elég merev, szektás álláspontot képviseltek. Jordán Gyula: I. m. 46. o.

A kommunista párt e merev álláspontja a kínai viszonyokról mit sem tudó szovjet tanácsadók számlájára írható. Alapvető volt az az elképzelés, hogy a forradalomhoz csakis egyetlen út vezet, az, amelyen a Szovjetunió halad. Ez az út azonban nem volt járható Kínában, ami a KKP csekély támogatottságához vezetett kezdetben. Csak az 1920-as évek második felétől kezdett kialakulni az az irányvonal, mely szakítva az ortodox nézetektől, kiköltözött a városokból vidékre és a proletariátus helyett a parasztságban látta meg a forradalom tömegbázisát. Gernet, Jacques: I. m. 480. o.

⁴ Alapvetően hibás volt a KKP pártprogramja is. Agrárforradalomra szólított fel, melyben a föld nacionalizálására és egyenlősítő újrafelosztására szólított fel, elidegenítve magát a falu tehetős rétegeit és nyugtalanítóan hatva a paraszttulajdonosok egészére. Jordán Gyula: I. m. 58. o.

Csang Kaj-sek azonban az ország egységét látta fenyegetve a bázisterületek által, ráadásul a japán támadás elleni eredményes harcokhoz is ezek felszámolását látta szükségesnek. Több eredménytelen támadás után 1934 elején indította meg az ún. ötödik hadjáratot, melynek során félmillió hadsereget vetett be, nehéztüzérség és légierő támogatása mellett. 1934 októberére a Kínai Kommunista Párt hadseregének ellenállása összeomlott és egy sikeres kitörés után megkezdte a mintegy tízezer kilométeres „hosszú menetelést”, melynek a végállomása a Senhszi tartomány északi részén levő Jenan volt. Az új bázist a kb. 100 ezres seregnek csak tized része érte el 1935 októberében és a szovjet területeket a KMT ennek kivételével mind felszámolta.⁵

Csang Kaj-sek helyzete ezzel megerősödött, de volt egy olyan ellenfél, akivel szemben nem tudott kellő ellenállást kifejteni: ez az ellenfél a Japán Birodalom volt. A japánok első támadásukat már 1931-ben megindították és elfoglalták Mandzsúriát, ahol Mandzsukuo néven önálló bábállamot hoztak létre, élére pedig Pu Jit, Kína utolsó császárárt helyezték. Területi követeléseiknek azonban ezzel nem volt vége, ez pedig felvetette egy új nacionalista-kommunista szövetség gondolatát. Természetesen mindkét fél gyanakodott a másikkal, a KMT oldalán pedig még egy Csang Kaj-sek elleni felkelés is kirobbant (a Hszian-i incidens). A nyugati sajtó, a Szovjetunió és a Komintern azonban a békés megoldás mellett foglalt állást, így újra kezdődtek a tárgyalások és 1937 áprilisára létrejött a második egységfront.⁶

2. Harc a japán megszállók ellen és a polgárháború

Alighogy a kínai nemzeti egység ismét létrejött, Japán támadást indított Kína ellen. A támadásra az ürügy egy Peking közeli kis incidens volt, mely alkalmat nyújtott a jól előkészített offenzíva megkezdésére. Még a nyáron elesett Tiencsin és Peking, novemberben Sanghaj, majd Nanking. 1938-ra Észak- és Közép-Kína japán kézre került. A harcfrontok ezt követően alig változtak 1944-ig, bár a harci cselekmények és az ezzel járó pusztítások nem szüneteltek. A kínai hadsereg nem tudott ellenállni a nyomasztó technikai erőfölényben lévő japán csapatoknak, ezért a „területet adni az időért” stratégia jegyében visszahúzódtak a nehezen megközelíthető belső területekre, lehetőség szerint evakuálva a kormányzerveket, a gyárakat, a kórházakat és az egyetemeket. Kínának a Szovjetunió kivül nem volt más szövetségese a harc kezdetén, mert a Népszövetség bár elítélte a japán agressziót, semmiféle szankciót nem fogantatosított. Sztálin, bár tartott egy japán támadástól, 1937 végére

⁵ Diószegi István-Harsányi Iván-Krausz Tamás-Németh István: I. m. 432. o.

⁶ Jordán Gyula: I. m. 81. o.

beleegyezett fegyverszállítások megkezdésébe. A szállítások lebonyolítására egy közel háromezer kilométeres utat építettek, melyen tüzérségi eszközöket, rengetek muníciót és katonai tanácsadókat küldtek Kínába. Ezt a szerepet az 1941. december 7-i Pearl Harbor elleni támadás után az USA vette át, mely a Himaláján keresztül légiflotta igénybevételével („repülő tigrisek”) szállított nagy mennyiségű hadifelszerelést.⁷

A külföldi támogatás azonban csak kis mértékben volt képes orvosolni a hiányosságokat. Hiába egyesült Kína katonai értelemben, ha a rendelkezésre álló hadsereg színvonala meg sem közelítette a japánokét. A csapatoknak csak elenyésző része kapott modern kiképzést és korszerű felszerelést. A Sanghaj-Nankingi harcokban Kína elvesztette képzett tisztjeinek, páncélosainak és légierejének nagy részét. A sorozásnál gyakori volt az erőszak és a visszaélés, a tiszt kinevezéseknél többet számított a politikai lojalitás, mint a szakértelem. Állandó volt az élelmiszerhiány, rossz volt az egészségügyi ellátás. Mindezek miatt alacsony volt a katonák harci morálja, gyakori volt a dezertálás. Katasztrófális volt a gazdasági helyzet. Az elvesztett területeken volt a modern ipar, a korszerű infrastruktúra többsége, a kínaiak által irányított területen viszont az ország gyárainak pusztán csak 6%-a volt található. A pénz rohamosan elértéktelenedett, hatalmas volt az infláció. Mindez elsősorban a Kuomintang számára okozott nehézséget, hisz a rendszer éppen az elvesztett területek adóiból és vámjaiból fizette meg kiadásait.⁸

Nem volt zökkenőmentes az egységfront működése sem. Közös megegyezés alapján a Vörös Hadsereg egységeit a nemzeti hadsereg állományába sorolták be és mindkét haderőt a központi költségvetésből finanszírozták. A kommunista hadsereg többnyire partizánmódszerekkel harcolt, de jelentősége a háború kimenetele szempontjából csak kiegészítő jellegű volt. A két haderő között az első összecsapásokra már 1939 tavaszán sor került és ezek 1940-re tovább súlyosbodtak. Az összecsapások oka a KMT-n belüli kommunistaellenesség volt illetve az, hogy a KKP erői az egységfront rovására is érvényesíteni akarták a kommunista politikát, például az agrárforradalmat. Végül tárgyalásos úton sikerült rendezni a vitás kérdéseket, de az ellenségeskedés hamarosan ismét kiújult. Mindez mindkét oldalon kialakította azt a felfogást, hogy a fegyveres erőket nem szabad a japánok elleni harcban kockáztatni, hanem fel kell készíteni azokat a polgárháborúra.⁹

A polgárháború pedig nem sokat váratott magára. Miután Hirosimára 1945 augusztus 6-án, Nagaszakira pedig augusztus 9-én ledobták az atombombát, Japán kapitulált. A Kínában

⁷ Diószegi István-Harsányi Iván-Krausz Tamás-Németh István: I. m. 435. o.

⁸ Jordán Gyula: I. m. 92. o.

⁹ Jordán Gyula: I. m. 97. o.

állomásozó hadsereg harc nélkül adta meg magát, Mandzsúria pedig átmenetileg szovjet megszállás alá került. A KMT csapatai igyekeztek megakadályozni, hogy a kommunisták japán fegyverekhez jussanak és területeket foglaljanak el. Ezt ugyan ellensúlyozta, hogy a szovjet csapatok a japánoktól zsákmányolt fegyvereiket a kommunistáknak adták át, az amerikaiak viszont a kormánycsapatokat segítették légihidak és tengeri szállítások útján a területfoglalásokban. A katonai erőviszonyok Csang Kaj-sek-nek kedveztek, aki végül az amerikai-szovjet békítő kísérletek ellenére a fegyveres megoldás mellett döntött. A teljesen sohasem szünetelő összecsapások 1946. júniusa végén szélesedtek polgárháborúvá. A KMT nemcsak katonailag volt fölényben, de ellenőrzése alatt tartotta az ország összes nagyobb városát, a teljes ipari termelést, ráadásul az amerikai támogatáson túl nemzetközileg is elismerték, mint Kína kormányát, amit az ENSZ Biztonsági Tanácsában levő állandó tagsága is tükrözött. Az, hogy ennek ellenére elvesztette a háborút, a társadalmi támogatottság hiánya okozta.

A KMT a társadalom jelentős részének a támogatását már a háború elején elvesztette. A japánokkal kollaboráló kínai csapatokat nem vonták felelősségre, hanem bevetette a kommunisták elleni harcba. A háború kezdetén a kormánnyal menekülő gyárosok és üzletemberek nem hogy kárpótlást nem kaptak, de sok esetben még megmaradt vagyonukat is elkobozták. Az ipar nem működött, hatalmas volt a munkanélküliség. A parasztokra súlyos adókat vetettek ki és kötelezővé tették a gabona alacsony felvásárlási áron történő beszolgáltatását. A tanárokat és diákokat megbélyegezték és ideológiai átképzésre kényszerítették, mert a japán megszállás alatt folytatták tanulmányaikat. Az infláció fokozódott, a mind szélesebb körű békemozgalmakat pedig elnyomták mert kommunista összeesküvést sejtettek mögötte. A KMT kormányzási képességeibe vetett bizalom megrendült és a kormány népszerűtlenné válása a kommunistákat erősítette.¹⁰

Súlyosbította a helyzetet, hogy az a fölény, amivel a KMT sereg rendelkezett, látszólagos volt. Egy, az országot diktatórikus eszközökkel irányító, a vidéket fosztogató klasszikus hadsereg állt szemben egy nála háromszor kisebb, az őt támogató vidéki népességben elvegyülő, az ellenség kifárasztásával harcoló paraszti milíciákkal. A nacionalisták kénytelenek voltak erőiket szétaprózni Kína egész területén, utánpótlási vonalaik hosszúra nyúltak és csak a városokat tartották ellenőrzésük alatt. Tovább gyengítette helyzetüket a katonák alacsony harci morálja. A Vörös Hadsereg első nagyobb győzelmét követően a nacionalisták támogatottsága szinte teljesen megszűnt. 1948 végére a

¹⁰ Diószegi István - Harsányi Iván - Németh István: A 20. század egyetemes története, III. kötet, 107. o.

kommunisták kezére kerültek az északkeleti tartományok. A döntő csatára, a huaihai ütközetre 1948-49 telén került sor, amelyben 550 ezer KMT-katonát tettek harcképtelenné. Ezt követően a kommunista csapatok sorra foglalták el a nagyvárosokat. A megmaradt KMT hadsereg maradványai részben megadták magukat és beléptek a Vörös Hadseregbe, részben pedig Vietnámba, Laoszba és Burmába menekültek. Végül a kommunista csapatok 1949. október 1-én Pekingben kikiáltották a Kínai Népköztársaságot.¹¹

A nacionalista kormány minisztériumait és kormányapparátusát amerikai repülőgépek Tajvan szigetére szállították át, és az USA továbbra is a Kuomintangot ismerték el Kína ENSZ képviselőjének (1971-ig).¹² A Kínai Köztársaság törvénytelennek tartotta a Kuomintang tajvani uralmát, „lázadó tartománynak” nevezve azt, míg a tajvani kormány önmagát tartotta teljes Kína törvényes kormányának és nem ismerte el a kommunista párt uralmát.

3. Tajvan a japán uralom alatt

Csang Kaj-sek, miután kb. kétmillió követőjével kiszorult a szárazföldi Kínából, Tajvan viszonylagos biztonságában igyekezett sorait rendezni. Ehhez a feltételek viszonylag kedvezőek voltak.

Tajvan, amely eredetileg a Kínai birodalom része volt, az 1894-1895-ös kínai-japán háborút követően került japán fennhatóság alá került. A japán uralom ötven éve alatt a tajvani gazdaság gyors ütemben fejlődött, mert Japán a szigetet az anyaország fő élelmiszer-ellátójává kívánta tenni.

Az egyik fő termény a rizs volt, mert az éghajlat az évente kétszeri aratást tett lehetővé. Fontos növény volt még a cukornád is, amelyre alapozva nagy mennyiségű cukrot exportáltak, majd az első ópiumháború után megnőtt a teatermelés és a teakivitel jelentősége is. A termelés növekedése érdekében a japánok új és nemesített vetőmagokat honosítottak meg a szigeten, műtrágyával javították a termőtalajt, új mezőgazdasági eszközöket vittek a szigetre és öntözési létesítményeket hoztak létre. Ennek eredményeként japán innen importálta rizsszükségletének 60%-át, cukorszükségletének 90%-át.

Az intenzív iparfejlesztésre csak a második világháborút megelőző években került sor, elsősorban a stratégiai ágazatokban (hajóépítés, olajfinomítás, alumínium-, fém-, és vegyipar).

¹¹ Gernet, Jacques: I. m. 482. o.

¹² Fischer Ferenc: A megosztott világ, IKVA Kiadó, Budapest, 1996, 137. o.

Mivel az iparfejlesztés növekvő mennyiségű energiát igényelt, ehhez az olcsó vízi energiát vették igénybe, mert a sziget adottságai lehetővé tették vízerőművek létesítését.

A sziget adta lehetőségek minél könnyebb kihasználása érdekében fejlesztették az infrastruktúrát és a kommunikációt. A japánok hamar nekiláttak a szállítási feltételek javításának. A vasútépítésen kívül fejlesztették a gőzhajózást és a sziget 17 kikötőjét mólók építésével, kikötői víz mélyítésével tették a kereskedelmi forgalom számára jól megközelíthetővé. A japán uralom végére a vasútvonalak hossza elérte a 4598 km-t, miközben a szárazföldi Kínában 1949-ben mindössze 21800 km vasútvonal volt. Kiépült emellett több mint 4000 km országút, összekötve a legfontosabb városokat és kikötőket. Többszörösére nőtt a távíróvonalak hossza, postahálózat jött létre. 1935-re telefon összekötetés létesült Tajvan és Japán között és megindult a légi utas szállítás mind a két sziget között, mind Tajvanon belül.

A tajvani gyarmat japán fejlesztése számos egyéb területre is kiterjedt, jelezve, hogy valóban komplex, átgondolt stratégia végrehajtásáról van szó. Az „anyaországgal” való gazdasági integráció elősegítése érdekében egységesítették a súlyok és mértékek rendszerét és bevezették az aranyalapú bankjegyeket, megszüntetve az addigi kaotikus állapotokat a pénzrendszer területén, ahol korábban egyaránt használtak rezt, ezüstöt és aranyat. A japán uralom végére kiépült a bankfiókok és az egyéb pénzintézetek hálózata is. Fejlesztették az oktatási rendszert is, mely döntő befolyást gyakorolt az ipar, a mezőgazdaság és az adminisztráció fejlődésében. A japán nyelv tanulása természetesen kötelező volt, de az iskolai tananyag részét képezte egy sor modern tantárgy is. 1919-ig létrehozták az elemi iskolák, az alsó középiskolák és a szakiskolák rendszerét. Japán hatásra indult meg a nők képzése is, bár a világháború kitörése előtt is még csak fele annyi lány járt iskolába, mint fiú.

A világháború természetesen hatással volt Tajvan fejlődésére is. A szigetország népe különösen a háború utolsó időszakában ment keresztül súlyos megpróbáltatásokon, és ekkor a gazdaságot is nagy veszteségek érték, mindenek előtt az 1944 szeptemberétől meginduló amerikai légitámadások következtében. Ezek azonban szerencsére szelektívek voltak, elsősorban a katonai és ipari létesítmények ellen irányultak. Visszaesett azonban az export, fogyasztási cikkekből, élelmiszerből egyre szűkösebb készletek álltak rendelkezésre, emelkedtek az árak, megjelent a feketepiac. Az emberektől a csökkenő ellenszolgáltatásért egyre keményebb munkát követeltek, terjedt a női és a gyermekmunka. A japán összeomlás és

kapituláció révén Tajvant szerencsére elkerülte egy inváziós háború megpróbáltatásai, a szigeten tartózkodó 200 ezres japán haderő pedig ellenállás nélkül megadta magát.¹³

4. Tajvan fejlődése a világháború lezárásától az 1970-es évekig

Tajvan a japán megszállást követően a KMT uralma alá került, melynek kormányzata itt sem volt népszerűbb, mint a szárazföldön. Tajvan Kínához képest a világháború előtt a „stabilitás szigete” volt, kiszámítható, a személyt és tulajdont védő jogi normákkal, piacgazdasággal és jól szervezett adminisztrációval. Ehhez képest visszalépés volt a Koumintang-hatalom tevékenysége, melyben általános volt a hatalommal való visszaélés, a korrupció és az erőszakos hatalomgyakorlás. Az elégedetlenség nyomán lázadás tört ki már 1947-ben, amit a nacionalista kormányerők brutálisan megtoroltak, ezeket végeztetve ki.¹⁴

A gyors KMT-hatalomátvételt elősegítette a tajvaniak politikai tapasztalatainak csekély szintje is. A japán gyarmatosítók ugyanis a politikai eszmékkel csak egy szűk réteget engedték megismerkedni, mert nem állt érdekükben fejleszteni a tajvaniakban a politikai önkifejezés, az érdekérvényesítés és az önkormányzat magasabb szintű formáit. Ez a korlátozás, párosulva különféle elnyomó eszközökkel, nem tette lehetővé, hogy ellenállási mozgalom alakuljon ki a szigeten. Így amikor a japánok elhagyták Tajvant, a KMT tisztségviselőinek könnyű dolguk volt az eltávozott hódítók helyét átvenni.¹⁵

Tajvan kedvező gazdasági helyzetére súlyos csapást jelentett az 1949-es politikai földindulás. Óriásira nőtt az infláció, milliós menekültáradat érkezett, nagy volt a feszültség a helyiek és a szárazföldről beáramlottak között és bár az USA politikailag támogatta Csang Kaj-sek-et, még hosszú ideig nem garantálta a sziget biztonságát. A gazdasági helyzet stabilizálásának első lépése a földreform volt, mely tulajdonossá tette a földművelő parasztcsaládokat. A reform részét képezte a földtulajdon maximalizálása is, ami a befektetéseket az ipar és kereskedelem felé irányította. A kormány a belső piac és a hazai termelők védelme érdekében importhelyettesítő politikát folytatott, melynek alapján magas vámokkal védték a hazai könnyűipart. Ez a megoldás azonban csak rövidtávon segítette a gazdaság fejlődését és miután a belső piac kezdett szűknek bizonyulni a termelőknek, a kormányzat áttért az exportorientált gazdasági stratégiára, mely elsősorban a kevés nyersanyagot igénylő, munkaintenzív iparágazatok számára kedvezett (számítástechnika,

¹³ Jordán Gyula – Tóth Barna: Kína a modernizáció útján a XIX-XX. Században, Napvilág Kiadó, Budapest, 2005, 384. o.

¹⁴ Jordán Gyula: I. m. 456. o.

¹⁵ Jordán Gyula – Tóth Barna: I. m. 387. o.

elektronika, motor- és autóipar). Mindehhez kezdetben „kiszolgált” japán és amerikai technológiát vettek igénybe. Tisztában voltak azonban azzal, hogy csak az átvételen alapuló fejlesztés állandó lemaradással párosul, ezért Tajvan fokozatosan kifejlesztette saját kutatási-fejlesztési kapacitását, ami mára világszínvonalúvá vált. Mindez együtt járt az oktatás állandó fejlesztésével.¹⁶

Ez a fejlődés természetesen nem mehetett volna végbe külső segítség nélkül. Az USA kezdetben nem tett komolyabb erőfeszítéseket Tajvan megsegítése érdekében, de magatartása gyökeresen megváltozott a koreai háború nyomán. Miután 1950-tól a koreai háború gyakorlatilag amerikai-kínai összecsapássá változott, Truman elnök megkezdte a kommunizmus feltartóztatásának politikáját a kelet- és délkelet-ázsiai térségben. Ennek érdekében már 1951-ben újra indultak az amerikai fegyverszállítások Tajvanra, majd mikor 1953-ban a kommunista hadsereg lőni kezdte a Tajvan-szorosban partközélemben lévő Quemoy-szigeten állomásozó tajvani erőket, a Hetedik Flottát is a szorosba rendelte. Ezt követően Dulles külügyminiszter védelmi szerződést írt alá a tajvaniakkal, azzal a kikötéssel hogy azok amerikai engedély nélkül nem kezdenek hadműveletekbe a kommunista Kína ellen.¹⁷

A védelmi szerződés egyben gazdasági segítséget is jelentett, melynek során 1.5 milliárd dollár segélyt juttatott az amerikai kormány Tajvannak és melyet elsősorban az infrastruktúra és az emberi erőforrások fejlesztésére fordítottak.¹⁸

Fegyveres harc újra csak három évvel később robbant ki újra Quemoy és Macu körül, amikor a Hetedik Flotta tajvani csapatokat és utánpótlást szállított a kommunista erők által támadott szigetekre azzal a paranccsal, hogy támadás esetén viszonzják a tüzet. A tajvani haderők fejlett amerikai fegyvereikkel hamar a kommunista légierő fölé kerekedett. Ezzel az incidenssel viszont le is zárult a fegyveres összecsapások időszaka és a szócsaták, illetve a demonstratív célú hadgyakorlatokon kívül a helyzet a Tajvani-szorosban azóta sem változott.¹⁹

5. Kína és Tajvan nemzetközi helyzetének megváltozása az 1970-es évektől napjainkig

Kína és Tajvan viszonya az Egyesült Államokkal az 1960-as években bekövetkező nemzetközi események hatására kezdett megváltozni. A barátság a két kommunista ország

¹⁶ Diószegi István – Harsányi Iván – Németh István: I. m. 134. o.

¹⁷ Magyarics Tamás: Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájának története, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000, 329. o.

¹⁸ Jordán Gyula – Tóth Barna: I. m. 391. o.

¹⁹ Magyarics Tamás: I. m. 331. o.

Szovjetunió és Kína között fokozatosan romlani kezdett és a 1969-ben már fegyveres összecsapásokra is sor került. Így bár az ideológiai ellentétek továbbra is fennálltak, a változó geopolitikai helyzet mégis közelebb hozta az USA-t és a szárazföldi Kínát. Az amerikai-kínai-szovjet háromszög alkotóelemei közötti változásra az 1969-ben hivatalba léptett Nixon-kormányzat figyelt fel. Az új nemzetbiztonsági tanácsadó, Henry A. Kissinger már korábban a kétpólusú világrend felbomlásáról beszélt, mert véleménye szerint az eddigi két világhatalom, az USA és a Szovjetunió mellé Nyugat-Európa, Japán és Kína is felzárkózott.²⁰

A Szovjetunió gyengítése érdekében az USA kormánya ezért úgy döntött, kijátssza a "kínai kártyát". Kína szintén érdekelt volt a Szovjetunió gyengítésében, ezért 1971-ben meghívták az amerikai asztalitenisz válogatottat vendégjátékra ("pingpong-diplomácia") és tagjaikat a legmagasabb szinten fogadták. Válaszul az USA enyhítette a Kínát érintő pénzügyi korlátozásokat és a kínai állampolgárok USA-ba utazását. Ezt követően még 1971-ben Henry A. Kissinger nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd 1972-ben maga Nixon amerikai elnök is látogatást tett Kínában. A diplomáciai közlekedés egyik csúcspontja az 1971-es ENSZ-szavazás volt, ahol az USA nem állta útját annak, hogy Kínát felvegyék az ENSZ-be és elfoglalhassa állandó helyét a Biztonsági Tanácsban.²¹

Mindez természetesen átformálta az amerikai-tajvani kapcsolatokat is. Miután 1979. január 1-jén hivatalos szintre emelték az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közötti diplomáciai kapcsolatokat, Washington megvonta a diplomáciai elismerést Tajvantól. A megállapodással egy időben közös komunünikét adtak ki, melyben Peking beleegyezett, hogy az amerikaiak továbbra is kereskedelmi, kulturális és egyéb, nem hivatalos kapcsolatokat tartson fenn Tajpejjel. Emellett Washington *Taiwan Relations Act*-ben (1979. április 10.) felmondta a Tajvannal kötött kölcsönös védelmi megállapodást és kivonta katonai egységeit a szigetről, de továbbra is ellátta fegyverekkel a tajvani hadsereget.²²

Módosulás állt be a Kína-Tajvan viszonyban is. A két ország egymást évtizedeken keresztül illegitimnek tekintette és Kína a kizárólagos képviselőre tartottak igényt. Míg a KNK álláspontja nem változott, Tajvané jelentősen módosult. 1991-ben bejelentették a háborús állapot végét és Tajvanra nézve elismerték az „egy Kína” elvét, egy jelentős jelentésbeli különbséggel: nézetük szerint Tajvan Kína része, de nem a kommunista Kínáé, mert a mostani pekingi kormányzat sohasem gyakorolt szuverenitást Tajvan felett.²³

²⁰ Fischer Ferenc: I. m. 276. o.

²¹ Diószegi István – Harsányi Iván – Németh István: I. m. 123. o.

²² Magyarics Tamás: I. m. 335. o.

²³ Jordán Gyula: I. m. 460. o.

A két álláspont azóta sem közeledett egymáshoz. Kínának időközben sikerült visszakapnia Hongkongot (1997) és Makao-t (1999). A két terület garanciát kapott Kínától, hogy a következő ötven évben magas szintű autonómiát fognak élvezni és a társadalmi-gazdasági berendezés is változatlan marad. (Teng Hsziao-ping az állapotot „egy ország két rendszer” néven aposztrofálta). Továbbra is önállóan kezelhetik pénzügyeiket, fennmarad az áruk és a tőke szabad mozgása, illetve az önálló vámterület. Az egyezmény Kínának egyrészt gazdasági érdeke is, de a fő cél, hogy mintául szolgáljon Tajvan problémájának megoldásához.²⁴

A probléma megoldásához vezető út azonban igencsak rögzös. Bár a tajvaniak tettek bizonyos gesztusokat (a családtagok meglátogatásának engedélyezése a két ország között, kereskedelmi kapcsolatok bővítése), megoldás azóta sem született. A két ország közti feszültség általában az elnökválasztások idején nőtt meg. Az 1996-os elnökválasztáskor, melyen első alkalommal választották közvetlenül az elnököt, a kínai hajóhad demonstratív felvonulást tartott és rakétakísérleteket végzett, hogy elriassza a választókat a hivatalban lévő, függetlenség felé hajló elnök, Li Teng-huj újraválasztásától. A terv azonban fordítva sült el és Lit 54%-al nyert.²⁵ Szintén flottamanőverekre került sor 2000-ben, amikor az ellenzéki párt vezetőjét, Csen Suj-pient választották elnökké.²⁶ A 2004-es választások idején Peking már felvonultatta korszerű atom-tengeralattjáróit, légi utántöltő gépeit és rakétáit is. Ezen a választáson ismét Csen Suj-pien győzött, aki kijelentette, hogy a kormány új alkotmányt fog kidolgozni, melybe belefoglalják az ország nevének megváltoztatását is.²⁷

A kínai fél ezt követően határozott lépésre szánta el magát: a parlament 2004. március 14-én törvényt fogadott el, amely alapján a függetlenség kimondása esetén Peking akár fegyverrel is helyreállíthatja az ország egységét. A dokumentum csak általánosságban szól arról, hogy „nem békés és más eszközöket” is alkalmazhatnak az ország szuverenitásának és területi épségének megőrzése érdekében, ha a tajvani szeparatista erők bármely akciója, bármely komoly esemény elszakadáshoz vezet, vagy végképp lehetetlenné válik a békés újraegyesítés.²⁸

Ez a törvény már háborús fenyegetéssel egyenértékű és jól jelzi Kína eltökéltségét és növekvő katonai erejébe vetett hitét is. Mindezt joggal teszi, mert a kínai haderő az 1990-es évektől kezdve komoly átalakuláson ment át. Az évtized elején bár létszámban nagyobb

²⁴ Diószegi István – Harsányi Iván – Németh István: I. m. 135. o.

²⁵ Jordán Gyula – Tóth Barna: I. m. 404. o.

²⁶ Történelmi kínai-tajvani találkozó, www.hvg.hu, 2005. április 29.

²⁷ Borsányi András – Változó erőviszonyok a Tajvani-szorosban, www.honvedelem.hu, 2005.01.04 2. o.

²⁸ Poór Csaba: Harckészültség, Heti Világgazdaság, 2005. március 19. 17.o.

erővel rendelkezett, mint Tajvan (2,5 millió kínai katona a 375 ezer tajvanival szemben), a mennyiségi fölény csalóka volt. A két hadsereg között ugyanis hatalmas minőségi különbségek voltak és Tajvan katonai költségvetése egy szinten volt Kínáéval (Tajvané 2000-ben 12.6 milliárd dollár, Kínáé 12,8 milliárd dollár volt). Miután Kína kapcsolatai megromlottak a Szovjetunióval, az orosz haditechnikai export leállt és az elkövetkezendő harminc évben Kína a saját elmaradott hadiiparára volt utalva. Főleg a sikeres tajvani invázióhoz szükséges légierő és haditengerészet volt gyenge. A harci repülőgépek alig 2%-a volt modernnek mondható, korszerű tüzérségi eszközökkel és harckocsikkal szintén nem rendelkezett, az elavult hadihajók pedig még mennyiségi szempontból is csak alig álltak a tajvani felett. Az 1990-es években Tajvan és Kína összehasonlása tehát 30 év színvonal különbségű haditechnika összehasonlása lett volna, az Amerikai Egyesült Államok pedig többször is kijelentette, hogy támadás esetén megvédené szövetségét.

Az elmúlt négy-öt évben azonban változások kezdődtek a Tajvani-szorosban. Kína gazdasági fejlődése, mely az elmúlt 25 évben évi 8% GDP-növekedést produkált és árfolyamértéken számolva 2004-ben ötször nagyobb volt a tajvani gazdaságnál, egyre inkább kihatott a kínai hadseregre is. Kína megértette, hogy a Tajvan elleni invázió alapja a légtér feletti uralom megszerzése, ezért már 2003-ban 2,2 milliárd dollár értékben vásárolt Oroszországtól modern fegyvereket. Ennek szellemében 400 darab korszerű repülőgépet vett, nem számolva a régi repülőgépek felújítását. Mindemellett Peking több modern vadászipülő licenst megvette, és a gyártás – nagyrészt kínai alkatrészek felhasználásával – meg is kezdték. Megkezdődött emellett a kínai vadászipűvek gyártása is, így kerülve piacra a kínai FC-1-es, melynek képességei katonai szakértők szerint vetekedik a tajvani légierőnél rendszeresített F-16 képességeivel, de ára csupán annak a fele.²⁹

A kínai légierő fejlesztésén túl az 1990-es évek végén gőzerővel indult be a kínai haditengerészet fejlesztése is. Kína az évtized végén 2 darab Szovremenij típusú orosz rombolót vásárolt, 300 kilométer hatótávolságú hajók elleni rakétákkal. Az ezredfordulón Peking újabb két darabra adta le a rendelést. Beszerzésre került továbbá 4 darab Kilo típusú tengeralattjáró, további négy pedig 2005 végéig fog megérkezni. Kína előkészületeket tett ezen hadieszközök otthoni gyártásának megkezdésére is.

A kínai kormány Peking védelmére már az 1990-es évek elején S-300-as rakétákat vásárolt, 2004-ben pedig tovább fejlesztette a légvédelmi rendszert a legmodernebbnek számító radarokkal.

²⁹ Borsányi András: I. m. 6. o.

A kínai katonai vezetés egyre jobban érdeklődik az orosz harckocsik (szakértők szerint a világelsőnek tartott T-90-es) és az orosz harci helikopterek (az Apache helikopterek ellen kifejlesztett KA-50-es) iránt is. Mindazonáltal Tajvan miatt a légierő és a haditengerészet továbbra is elsőbbséget élvez.³⁰

Tajvan ezzel szemben az elmúlt években szinte semmit nem költött új fegyverek beszerzésére. Miközben Kína az elmúlt öt-hat évben gyors ütemben modernizálta hadseregét – és ez az ütem csak fokozódni fog az elkövetkező években – addig Tajvan egyetlen komolyabb haditechnikai beszerzést sem hajtott végre. 2001 tavaszán Washington engedélyezte Tajpejnek újabb korszerű rombolók, tengeralattjárók, Apache helikopterek és tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőgépek vásárlását, de az üzlet megkötése azóta is késik. Ennek egyik oka a tajvani ellenzék egyetnemértése, másrészt a költségvetési problémák. A katonai költségvetés az elmúlt öt-hat évben csak csökkent, ugyanis a 23 milliós szigetország egyre kevésbé bírja az ütemet a hatalmas szárazföldi Kínával és egyre inkább lemarad a fegyverkezési versenyben.³¹

A fokozódó kínai gazdaági növekedés és az ezzel járó fegyverkezés illetve a tajvani helyzet megoldása között egyre nagyobb ellentét feszül. Peking gazdasági ereje, hatalma az 1990-es évtizedben évről évre nőtt, miközben Tajvan ügyében semmilyen előrelépés nem történt. Peking türelme pedig egyre fogy és szeretne döntést elérni az ügyben. Csiang Cö-min kínai elnök 2001-es újévi beszédében kijelentette, hogy a Kína és Tajvan közötti egyesülés a kínai nép egyik legfontosabb, elsőbbséget élvező feladata. A pekingi kormány tájékoztatási iroda 2000 februárjában kiadott „Fehér Könyve” három „casus bellit” sorolt fel Tajvan esetében: 1. a függetlenség deklarálása, 2. idegen csapatok megjelenése a szigeten, 3. ha Tajpej továbbra is vég nélkül halogatja a tárgyalások megkezdését. E harmadik pont gyakorlatilag bármikor ürügyet biztosít Kína számára a "lázadó tartomány" elleni katonai beavatkozásra.

A beavatkozás pedig egyre valószínűbb. Amerikai stratégiai elemzők rutinszerűen besorozzák hárommal azt az összeget, amit Kína katonai költségvetésként nyilvánosságra hoz, mondván, ez a pénz – idén 30 milliárd dollárnak megfelelő jüan – csak a hadsereg fenntartását fedezi, a fejlesztéseket és eszközbeszerzéseket gyakran más költségvetési fejezetekben rejtik el. Peking szert tett partraszállási eszközökre – csak 2002 és 2004 között 23, a katonák mellett nehézfegyverzetet, illetve harckocsikat szállító hajót épített és állított hadrendbe –, több száz rakétát telepített a Tajvani-szorosba és hírszerzési források szerint

³⁰ Borsányi András: I, m 8. o.

³¹ Borsányi András: I. m. 8. o.

zajlik az első kínai repülőgép-hordozó építése is. Mindez, bár nem borítja fel a kínai-amerikai erőviszonyokat, már lehetővé teszi azt, hogy egy esetleges invázió bekövetkeztekor a kínai haderő addig késleltesse az amerikaiakat, amíg el nem foglalják Tajvant³²

A katonai megoldásra több lehetséges forgatókönyv is létezik:

a, Az első variáció Tajvan szinte teljes elpusztítása. Ez a lehetőség még az 1990-es évek elején vetődött fel, amikor a kínai néphadsereg gyengébb volt annál, hogysem bármely esélye lett volna a győzelem kivívására. Ezért Kína 2004-ig közel 500 rövid hatótávolságú rakétát telepített a Tajvani-szorosba, mely bőségesen elegendő egy Tajvan elleni megsemmisítő csapás végrehajtásához. A rakétacsapások a tajvani kormányépületeket, repülőtereket és kikötőket rombolná le, belekalkulálva azt is, hogy a tajvani ellencsapás 20%-os veszteséget okozna a kínai hadseregnek. Peking mindazonáltal nem ezt a variációt csak a legvégső esetben léptetné életbe – beleértve a nukleáris fegyverek bevetését – ha más lehetőség nem enne a győzelem kivívására.

b, A második lehetőség egy kombinált katonai beavatkozás lenne, amikor az összes haderőnem együttesen lerohanná Tajvant.

c, A harmadik variáció egy "félkatonai" megoldás lenn, vagyis Kína egyszerűen tengeri és légi blokád alá venné Tajvan szigetét. Ez esetben Tajvan gazdaság napok alatt összeomlana.

d, Végül létezik egy negyedik megoldás is: a fenti három variáció elegye. Ez kezdődne egy korlátozott rakétacsapással a stratégiai célpontok ellen, folytatódna a légtér ellenőrzésének megszerzésével és a tajvani flotta legyőzésével, majd utolsó lépésként a kínai hadsereg partra szállna a szétbombázott Tajvanon. Az egész háború nem tartana tovább pár napnál, így Kína még az amerikai hadsereg beavatkozása előtt térde kényszeríthetné Tajvant.³³

Kétséges azonban az amerikai reakció is. Már eleve a blokád létrejötte háborúhoz vezethet, mert az amerikai kereskedelmi flotta nem hagyna fel Tajvan látogatásával, hisz a Jokohamában állomásozó hadihajók elkísérhetik őket.³⁴ A beavatkozás azonban nukleáris háborút robbanhatna ki. Kína ugyan csak 20 darab atomtöltetű interkontinentális rakétával rendelkezik, de az is több mint 100 millió amerikai halálát és az amerikai gazdaság (illetve az amerikai világhatalom) szétesését jelentené. Ez természetesen nem maradna válasz nélkül és Kína az ellencsapások sorozatába teljesen elpusztulna, és valószínűleg végzetes hatást

³² Nagy Gábor: A kétfejű sárkány, *Heti Világgazdaság*, 2005. augusztus 27., 22. o.

³³ Borsányi András: I. m. 12. o.

³⁴ Schweitzer András: Csapásirányok, *Heti Világgazdaság*, 2005. április 16., 64. o.

gyakorolna a Föld sorsára is. Tajvan eleste azonban a távol-keleti pax americana végét jelentheti és ez Washington számára beláthatatlan következményekkel járna.

Van lehetőség azonban a békés megoldásra is, Kínának ugyanis jó esélye van arra, hogy gazdaságilag fűzze magához Tajvant. A szárazföldi Kína olcsó és bőséges munkaereje, nyersanyaga és óriási piaca nagy vonzerőt gyakorolt többek között a tajvani tőkére is. A gazdasági kapcsolatok már az 1990-es évek óta bővülnek. 1992-ben a két fél kereskedelmének összvolumene 7.4 milliárd dollár volt és több mint 2700 tajvani cég befektetését regisztrálták.³⁵ Tovább fokozta ezt a folyamatot, hogy a tajvani gazdaság az ezredforduló óta gazdasági recessziót él át. Miután az Egyesült Államok, Tajvan legnagyobb kereskedelmi partnerének a növekedése lelassult, a tajvani gazdaság is nehéz helyzetbe került. A tajvani export és import több mint 20%-al esett vissza, a GDP 2.2%-al csökkent. A tajvani költségvetés 2000 óta deficitese, a munkanélküliség 2003-ra 5%-ra nőtt az 1995-ös 1.8%-ról. Tajvanon egyre többen ismerik fel azt a lehetőséget, hogy az egyetlen kiút az összekapcsolódás a lassan Ázsia motorjává váló kínai gazdasággal. Mindezek hatására 2003-ra a Kínába befektetett tajvani tőke nagysága elérte a 70 milliárd dollárt. Az egyre szorosabbá váló gazdasági kapcsolatok miatt a tajvaniak sem érzik olyan fenyegetőnek a kínai katonai fenyegetést. Maga Kína is számít rá, hogy a dinamikusan növekvő gazdasági kapcsolatok segítenek átértékelni a csatlakozás lehetőségeit. Ezt a politikai változást jelzi, hogy a Demokratikus Haladó Párt, mely az utóbbi két választást megnyerte, sem a függetlenséget, hanem a status quot hirdeti és a Kína által kifogásolt alkotmány bevezetését is elnapolták. Végül a 2004-es elnökválasztás – melyben a volt elnök, Csen Suj-pien csak 0,2%-al nyert – is jelzi, hogy a tajvani társadalomban a Kína-párti tábor ereje folyamatosan nő.

Ezen események és folyamatok arra engednek következtetni, hogy Kína és Tajvan egyesülése, katonai, vagy békés úton, évek kérdése. Az USA és a nemzetközi közösség természetesen az utóbbi lehetőséget szorgalmazza. Egy konfliktus ugyanis a világ gazdaságára is súlyos csapást mérne. Az olcsó kínai árucikkek elvesztése ugyanis Amerikában és Európában hatalmas infláció nyomást teremtene, számos nemzetközi cég elvesztené a Kínába helyezett termelését és a 734 milliárdra rugó amerikai államkötvényekbe fektetett kínai valutatartalék piacra dobás drámai hatást váltana ki a pénzpiacokon. A háború veszélye azonban fennáll, mert Tajvan elvesztése precedenst teremtene egyéb elszakadásra hajlamos térségek például Tibet számára. Peking pedig hajlandó vállalni a demokratikus világ

³⁵ Jordán Gyula: I. m. 461. o.

rosszallását és szankcióit "nemzeti érdekből", ahogy tette azt a Tienanmen téri demonstráció vérbe fojtásakor is.³⁶

6. Felhasznált irodalom

Monográfiák

- Diószegi István – Harsányi Iván – Krausz Tamás – Németh István:
20. századi egyetemes történet, I. kötet, Korona Kiadó, Budapest, 1999
- Diószegi István – Harsányi Iván – Németh István: 20.századi egyetemes
Történet, Korona Kiadó, Budapest, 2001
- Gernet, Jacques: A kínai civilizáció története,
Maecenas Kiadó, Budapest, 1994
- Jordán Gyula: Kína története, Aula Kiadó, Budapest, 1999
- Jordán Gyula – Tálás Barna: Kína a modernizáció útján a XIX-XX. Században
Napvilág Kiadó, Budapest, 2005
- Kennedy, Paul: A XXI. század küszöbén, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997
- Magyarics Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története,
Eötvös József Kiadó, Budapest, 2000
- Fischer Ferenc: A megosztott világ, Ikva Kiadó. Budapest, 1996
- Polonyi Péter: Kína története, Maecenas Kiadó, Budapest, 1994
- Polonyi Péter – a. Sajti Enikő: Mao – Tito, Pannonica Kiadó, 2000

Folyóiratok, internetes források

- Heti Világgazdaság, 2005. évi évfolyam
- Magyar Tudomány, 2001/9: Mészáros Klára – A „Nagyobb Kína” mint a
XXI.század meghatározó gazdasági és politikai ereje
- www.honvedelem.hu : Borsányi András - Változó erőviszonyok a
Tajvani-szorosban,

³⁶ Schweitzer András: Csapásirányok, 65. o.

2005.01.04.

www.index.hu: Kína ugrásra készül? 2005 Index.hu Rt

www.europeer.hu: Hárman párban – Diplomáciai csaták Kína, Tajvan és az
Egyesült Államok között,

2003.december 8. Csomán Gábor

www.vilagvevo.radio.hu: A tajvani kártya, 2003. december 13.,

Trebitsh Péter